

НАУЧИТЕ ПЈЕСАН, ТО ЈЕ ИЗБАВЉЕЊЕ: ИЗВЕШТАЈ СА ПРВЕ ЛИНИЈЕ ФРОНТА

Рад који читалац има пред собом лично је сведочење професора српског језика и књижевности са двадесетседмогодишњим искуством рада у Гимназији у Чачку. Питања наставне методологије, лектире и лексике налазе се у средишту овог излагања. Нарочита пажња је посвећена губитку читалачке пажње и сиромашењу лексике код ученика данас, што је плод тријумфа технике над човеком, то јест онога што се назива „дигитална деменција”.

Кључне речи: лектира, лексика, техника, дигитална деменција.

Уместо увода

Да унапред кажем: ово није научни текст. Нити је писан на тај начин, нити се на тај начин опрема. Нема ни фуснота. То је сведочење о нечему што се, већ дуго, дешава са нашим ђацима, са децом, једином будућношћу коју имамо. И то у школама. И то на часовима српског језика и књижевности. Наши ђаци, наиме, губе додир са светом књижевних дела, који бива замењен светом дигиталне виртуелности. Уз то, ђаци нам губе, све више, општењску ширину, и речник им је све оскуднији. Узроци су разни, али главни, пресудни узрок јесте и биће тријумф технике као, по Освалду Шпенглеру, тактике целокупног живота, тријумф технике над животом самим, над човештвом као таквим. Победнички поход електронске слике кроз умове наше деце води ономе што се, већ одавно, зове дигиталном деменцијом.

Ово је, да поновим, лична прича човека који од 1994. предаје српски језик и књижевност у Гимназији у Чачку: донедавно, улазио је са дневником у учioniцу (сада је у школе уведен електронски дневник, знамење нарочите врсте лажног прогреса у образовању), а и сада, у непосредном додиру са ученицима, настоји да им понуди ону врсту сазирања културе коју, ако желе, могу понети са собом у свет, да им буде попудбина. И даље верујем да има смисла радити у школи. Запамте они, понесу, макар реч, реченицу, слику, мисао. Пре петнаестак година, бивши ђак ми је причао о сусрету са нашим чувеним тумачем књижевности, Драганом Јеремићем,

који је пустио сузу кад је чуо да је његов саговорник у свом гимназијском школовању читао *Фауст*. Гетеов *Фауст* је, упркос свим разарањима про-свете, и даље у лектири.

Ово је моја прича о професорском (умало да напишем: профетском; уосталом, у доба слома културних вредности, учитељ постаје пророк истине као незаборав) труду међу ђацима. Оглед искуствени, ако ме разумете.

Рад са ђацима: изазови и одговори

Двадесет седам година рада у школи јасно ми говоре о томе да не постоји књижевно дело које се може свести само на једну интерпретативну методу. Али, ако волиш оно што читаш, и оне са којима читаш, све су ти методе на располагању.

Софоклова *Антигона* у првом разреду Гимназије: ученици добију основне појмове о настанку жанра, а у први план улази драмска повест о трагедији Едиповића и болу сестре због брата. Али, има ту још нечега, о чему се може и што вреди рећи... Жарко Видовић описује античку трагедију као оду у славу жртве која је утемељила заједницу. Тако су Атињани у театру сазирали човекољубиви титанизам Прометеја, који је отео ватру боговима и дао је смртницима. Три дана су славили, идући у позориште као што ми идемо на литургију (Есхил је био Аполонов свештеник): *Прометееј вайроноша*, *Оковани Прометееј*, *Ослобођени Прометееј*. И Софокле, Аполонов свештеник, написао је *Антигону*, о девојци која се жртвује зарад божанских закона који не могу бити укинута пуким наредбама смртника. Аристотелов појам „катарзе” свакако има религиозну подлогу. Рецепција *Дон Кихота*, временски слојеви тумачења: прво је то пародија на витешке романе, у доба кад ватрено оружје замењује мач и копље, и кад се Сервантес подсмева застарелом витезу од Манче; у 19. веку, Дон Кихот је племенити витез, носилац „светског бола” који настаје из сукоба срца са светом (и Достојевски на радном столу држи попрсје Пушкина и фигурицу Дон Кихота, а кнез Мишкин је својеврсни „вitez тужног лика” у свету пуном зла). Већ у двадесетом веку, Радован Зоговић, соцреалистички песник, Дон Кихота представља као фашисту у авиону, а професор светске књижевности на Филолошком факултету у Београду, Александар Илић, пита се шта би било да је Дон Кихот, као Стаљин, имао тенкове. Па онда пример Станковићеве приче „У ноћи”, која се обрађује у трећем разреду Гимназије. Њој се, наравно, може приступити из перспективе читања зрелог реализма који прелази у модернизам. Пред нама је песник „жала за младошћу”, онај који узвикује „Старо, старо ми дајте!”. Истовремено, прича се може тумачити у митолошком кључу: сува и неплодна земља – нероткиња Цвета (која није крива за своју неродност, неплодан је стари Јован, за кога су

је удали), Стојан, оличење плодности и младости која је увела јер се није остварила у љубави, сав његов ерос сублимиран у појање од кога Цвета постаје толико „болна” да се Јовану, кад вода почне да натапа земљу, учини да је она трудна. И тако даље: многоразличност методолошких приступа саставни је део рада са ученицима, и књижевност даје толико лепих повода да се тај плурализам упражњава. Има, наравно, мисаоно тромих часова, кад су и ђаци и професори поспани и никакви; али, када се ђаци одазову, час, с професорске стране, може да личи на плес.

Деца епохе мобилних телефона све теже читају и разумеју. Пажња им је испрекидана и никаква. Зато их треба уверити да књига коју ће имати у рукама значи нешто у њиховом животу: „Боље је да читате о болу Ане Карењине због развода него да га преживљавате једног дана; свако значајно дело је 'пакет' искуства који може постати животна попудбина”. Или, пре читања *Хамлета*: „Родитељи су вам сјајни, воле се. Отишли сте на студије као најсрећнији јединац на свету. Изненада, отац, права људина, умре, мајка се, одмах после сахране, преуда за стрица. Како би вам било?”

Идући тако, од часа до часа, трудећи се да у ученицима пробудимо оно што је неопходно, ми се, истовремено, надамо да ћемо победити у „рату овом који сећање брише”, научивши „пјесан” (Миодраг Павловић).

А онда су, 2020, ударили на лектуру. Као да су ме, у мочварним мрчавама нашег реформаторства, чули како своје ђаке уверавам да треба да читају класике.

Ликвидације у лектури

Уклањање Десанке Максимовић из школских програма било је само врх леденог брега пропасти просвете у Србији. И она је ове што је изгоне из лектуре већ описала у својој песми „У ропству”: „Некад смо сви знали јасно, / од најнеписменијег сељака / па до господе и деце њине, / шта је родољубиво и часно, / и шта треба да чине / потомци негдањих јунака. // Не могу да познам народ чије су певали врлине / песници од Бранка до сада. / Српско стадо мало / све до последњег руна / разбило се и ошугало. // Постали смо земља / робова и потказивача и стокатних зеленаша. / Пуне су нам улице сада поштованих зликоваца, / а затвори невиних робијаша. // На леђима као да грбу / носим од бола и стида, / и улицама кад идем, / као да ми блато баца / поглед охолих странаца / у лице, и сваког дана / вео ми се по вео скида са ругоба наших рана.”

Као да пре поезије Десанкине нису уклонили Софоклову *Антијону* из лектуре за први разред гимназија... А то су учинили јер деца не смеју више да имају моралне оријентире.

Ствари су много дубље и трагичније но што је само прича о песникињи Десанки Максимовић. Ево записа из мог педагошког дневника, као и непотпуног списка „ликвидираних” из 2020. године: „Нема више епске песме ’Бој на Мишару’ (није замењена ниједном песмом из истог циклуса). Разлог? Вероватно политички некоректни стихови: ’Србија се умирити неће’. Спев *Осман* Ивана Гундулића, Србина из Дубровника – не сме да се зна да је српска историја једна од кључних Гундулићевих тема, и да је један од најважнијих ликова у *Осману* управо Сунчаница, кћи старца Љубдрага из Смедерева, потомка српских деспота. Кликтава химна младости, ’Ђачки растанак’ Бранка Радичевића, такође је уклоњена, али и ’Јелисавета, кнегиња црногорска’ Ђуре Јакшића јер шири ’некоректну’ мисао да је историја Црне Горе – српска историја. Уклоњен је спев Ивана Мажуранића *Смрти Смаил-аге Ченгића* јер у њему се пева о борби за крст часни и слободу златну, и тема је српска, иако је Мажуранић Хрват (да нам се бивша браћа не увреде). Домановићев ’Вођа’ је избачен, претпостављам због тога што можемо, сваки дан по десет пута, да га гледамо на телевизији. Не сме да буде ни сатиричне Змајеве песме ’Јутутунска јухахаха’, јер краљ из те песме, Балакаха, неодрживо личи на – погодите кога. Нема више ни *Народної йосланика* Бранислава Нушића, јер је Срета Нумера, главни организатор избора у корист владајуће странке код Нушића, заузет данашњим предизборним кампањама. Уклоњен је *Бакоња фра-Брне Симе* Матавуља, да се не би знало о постојању покатоличених Срба на нашем Медитерану, и да би се остварило оно о чему је писао професор Ломпар – све српско треба свести на србијанско; то јест, Матавуљ, Андрић, Селимовић не могу бити српски, пошто нису србијански писци. Зато је, у необавезну лектуру, стављен и роман Владана Деснице *Прољећа Ивана Галеба*, иако је то један од најбољих српских романа, а сам Десница потомак Јанковић Стојана, српског ускочког вође. А тек Кочићев *Јазавац њед судом*, генијални обрачун са окупаторско-колонијалном аустроугарском квазикултуром? Зар Давид Штрбац да се руга ’евроатлантским интеграцијама’ и да се спрда са ’главатом господом’ из Беча? Па је избачена и Ракићева песма ’Наслеђе’, сигурно због стихова који указују да су песнику, иако европски образованом и отменом, и даље важни херојски преци који ’умираху ћутке на страшном кољу’. Нема Пандуровићеве ’Родне груди’, ваљда због стихова: ’Ал’ и сада кад су сви видици сиви / Кад видимо јадну вредност свију ствари, / Кад су нам сви људи немили и криви, / А срушени вере старински олтари, – / Једна лепа нежност још у нама живи: // Нежност према земљи и родноме крају / Чијим нам је дахом дух некада плењен, / Где и сада звезде истим сјајем сјају, / Исти ветар дува плодан, неизмењен, / Исте шуме, цвеће и мириси трају’. Нема Исидорине *Госпа Ноле*, величанствене химне људској доброти.

Нема више ни Горанове ’Јаме’, јер она говори о злочинима усташа, а ми, напредни, знамо да то и нису били неки злочини, с обзиром да је

Хрватска и у ЕУ и у НАТО, што је и главни циљ наших евроинтеграција. Избачене су и песме Васка Попе, 'Каленић' и 'Манасија', јер у првој се песник поистовећује са анђелом-ратником на фресци, који држи мач у руци, пошто нам свагда прете 'туђе сенке', а у другој иконописац у Манасији слика више лепоте него што 'коњица ноћи', 'Алах ил илалах', може да уништи, и види слободу с оне стране петвековног ропства. Нема више ни усмених прича о Светом Сави. У необавезну лектуру су гурнути дубровачки петраркисти, поезија Момчила Настасијевића (највећег нашег лиричара 20. века), романи попут *Каг су цвешале њикве* Драгослава Михаиловића и *Раних јага* Данила Киша. Страховит злочин учињен је према *Башии сљезове доје* Бранка Ђопића, чиме је нестала са обзора наше деце поема људској доброты оличеној у деди Раду. Само једна песма Војислава Илића, претече нашег модернизма... Нема Ракићевог 'Долапа'... А шта рећи за избацивање Ђосићевог *Времена смрти*? Или поема Матије Бећковића? Избачен је сатирични, 'антикорупцијски' Тогољев *Ревизор*, као и драгоцени 'мотивациони говорник' Хемингвеј (*Сћарац и море*). Нема више дивне 'Романсе месечарке' шпанског (а нашег) генија Лорке. Избачена је поезија Рилкеа, Блока, Цветајеве, Аполинера. Је ли то 'европеизам' ка коме стремимо? Мени је жао и Прешерновог 'Сонетног венца', јер је то песништво 'со соли' јужнословенског романтизма; да и не говорим о Ујевићевој 'Колајни', својевремено писаној чистом екавицом, а трајно најчистијој поезији нашег језика...

Вратили су, веле, Десанку Максимовић. А шта је са осталима?"

Тако сам записао прошле године.

После протеста стручне јавности и свих добронамерника који су схватили шта се збива, ликвидација класика је заустављена и избацивачи су се, бар привремено, смирили. Али, ево, на основу цендер-идеологије и Закона о родној равноправности, спрема нам се нова пошаст – чишћење књижевности од „родних стереотипа”. Нови комунисти/киње кренуће у поход на све – од *Еја о Гилиамешу* до Достојевског. Немојте сумњати у то!

О „Вечери на шкољу” као странај песни

Да одмах, после лектуре, пређемо на „трагедију ђачке лексике”.

Један од предуслова смрти лексике је доминација технологије над свим областима људског живота и рада. Технолошка опседнутост процесом уместо садржаја руши сав мисаони и етички свет на коме је човечанство заснивало своје постојање. Технологија је, с обзиром на то да је стално усмерена ка „усавршавању”, у директној супротности с традицијом. Традиција више не може да опстане. У доба Томе Аквинског, схоластичка теологија је своје методе примењивала на област науке, и гршила; данас технологија

хоће да замени теологију, и да принцип „ново је увек боље” уведе у друштво, које се тиме из корена чупа. Тајне људскости своде се на техничка питања поверена „експертима”. То, наравно, има утицаја на нашу децу.

И тако, после урагана дигитализације, имамо искушење с којим се у учioniци суочавамо: искушење онемелости, искушење све веће убогости лексичког фонда међу ђацима којима предајемо.

Пре но што приступим Шантићевој „Вечери на шкољу”, са свом лепотом њене еуфоничности и експресивности, проверавам које су речи непознате ученицима трећег разреда друштвено-језичког смера Гимназије у Чачку. Био сам запањен кад сам схватио шта је нејасно трећацима! Наравно, реч „пук” за обичан народ им не може бити јасна, осим ако се не сете *Горској вијенца* и тумачења Његошевих стихова: „Пучина је стока једна грдна”. Али, кад видите да они не разумеју ни „пучина плава спава” (морска пучина!), ни „хрид”, ни „трне” (мисле да то има везе са трњењем у руци или нози, а не са утрнућем Сунчеве светлости), или да не схватају да је инфинитив од „дршће” – *дрхѡаѡи*, а да инфинитив од „ишту” није „иштати” него *искаѡи*, ствари постају озбиљније. И професор мора да се забрине.

О једној анкети

На крају школске 2019. године, дао сам матурантима тест (наравно, био је анониман, и нисам га оцењивао) да бих проверио какву лексику баштине. Тако сам могао сазнати да је, у њиховој свести, „кицош” – отпадник или онај који збија непријатне шале, чак и циција, да је „својта” – родбина наше родбине или да је својта ближа породица, а родбина даља, да је „рмпалија” човек који много ради, или ради без резултата или је пак неуредан, а воли да пије и слави, да су „ђаконије” „беспотребни предмети”, или неке ствари ситне попут наруквица, чак „глупости”, да је „светковина” домовина или су то манастири и цркве, да је „штуро” наштину, да је „стамен” безосећајан и окамењен, да нам је дозлогрдио онај који нам је дошао главе.

Често им није била јасна разлика између жагора и жамора: „Жагор је бука, жамор је тишина”. Или: „Бучнији је жамор. Жагор представља дечију грају”. Или: „Не знам значење ових речи, али мислим да је жагор бучнији”.

Било је и духовитих одговора. Рецимо, рмпалија је велики, груб и јак човек, који једном руком диже трактор, а другом мења гуму. Или: „Брђанин из Чајетине”. Жамор је кад разговор утихне, а жагор кад се распламса.

Деца су углавном знала значења речи (благородан, целац, кусати, штуро, родбина, својта, рмпалија, светковина, ђаконије, ружити, баштина, поткопавати, кицош, погреб, дозлогрдити, жамор, жагор, стамен), али је било и много неодговореног. Рецимо, реч „целац” нико није знао шта значи.

Уместо закључка

И ово сам већ негде записао.

Зидару је лако: кад му је њешко, куће зида. / Лекару још лакше: када је болестан, људе лечи. / Мени је најјешје, љубави моја чистија – / мене у јашини најушијају речи.

Тако је певао наш велики Брана Петровић, пореклом из Бјелуше код Ариља, темељно из Слатине, престонице детињства његовог, а близу Забља Дисовог. И ових дана ни о чему не мислим толико колико о Браниним стиховима. Они ми не дају да тонем у дремеж навикнутости на кружење апсурда у коме живимо, крећемо се и јесмо.

Као професор књижевности, улазим у учионице у којима седе наша лепа и паметна деца, која ће, авај, углавном да се одшколују у својој земљи, па да, јатимице, крену у бели свет за црним хлебом који неонски сија. А Србија да опусте, да нема ко у њој да живи, осим стараца и старица у реду за гробље. У јатима одлазе наши птићи, деца наша, али има још један бол: у јатима нас напуштају и наше лепе и паметне речи. И то не само у иностранству, где се забораве јер се ретко кад користе. Него, овде, у Србији, одлећу у неповрат чудесне речи овога језика. Не само што се међу младима мало читају књиге, и не само да се мисли електронским сличицама и емотиконима, званим *смајлићи*, него је нестао и читав свет у коме су многе речи биле саморазумљиве, пошто без њих није било стварности. Ако већ годинама нема тромесечне снежне зиме, како ће деца знати за реч *целац*, која сведочи о снегу без пртине? Ако нема деде и бабе да живе како се живело, неће се школарци сетити ни *џраја* (рођен 1969, гледао сам свог деду у Кулиновцима код Чачка како затрапљује јабуке и крушке). Или, како ми прича колега који припрема матуранте за пријемне испите: збуни се ђак кад треба да избаци уљеза из низа – *ковач*, *сјавац*, *џивач*, *корбач*, јер није чуо за *корбач*, пошто одавно нема *кочијашења*. У низу *учишељица*, *насијавница*, *васијачица*, *сјајалица* ђаку ни *сјајалица* није за избацивање – то је, сматрају будући студенти, жена из „кол центра” која спаја таксисту са муштеријом. Човек гледа речима, а не очима. У хемијској лабораторији ја сам слеп, јер не знам шта је који инструмент и чему служи. Немам речи да гледам по лабораторији. А у библиотеци ја, књишки мољац, нисам слеп: свуда је путоказ до путоказа. Зар је случајно да новонастањени, кад се преселе из родног краја, прво именују брда, шуме и воде, па тек онда граде куће? Ко ће живети у свету онемелости?

Време је да, како знамо и умемо, почнемо велику борбу за речи. То ће бити једна од кључних битака за будућност наше деце, једину будућност коју имамо.

Vladimir R. Dimitrijević
Highschool in Čačak

REVOLUTION IN EDUCATION: REPORT FROM THE FRONTLINE

Summary: The article is a personal testimony of a Serbian language and literature teacher with twenty seven years of experience of work in the Highschool in Čačak. The questions of teaching methodology, reading and students' vocabulary are in the focus of the analysis. Special attention is paid to the lack of reading attention in today's students, due to the triumph of technology, more precisely of what is called the 'digital dementia'.

Keywords: reading, vocabulary, technology, digital dementia.